

RAQAMLI IQTISODIYOTDA HUDUDLAR SALOHIYATINI BAHOLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Ozodov Feruz

Qarshi davlat universiteti, Iqtisodiyot kafedrası

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini baholash va uni takomillashtirish metodologiyasi tadqiq etilgan. Mintaqalarning raqamli tayyorgarlik darajasi, raqamli infratuzilmaning rivojlanganligi hamda aholi va biznes subyektlarining raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'rsatkichlarini baholash usullari tahlil qilingan. Tadqiqot yakunida hududlarning raqamli salohiyatini integrallashgan indekslar orqali xolis baholash va mavjud kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *Raqamli iqtisodiyot, hududlar salohiyati, metodologiya, raqamli infratuzilma, integrallashgan indeks, mintaqaviy rivojlanish, raqamli transformatsiya.*

1. KIRISH

Jahonda kechayotgan globallashuv va keskin raqobat sharoitida raqamli texnologiyalarni iqtisodiyotning barcha jabhalariga joriy etish mamlakat va uning hududlari barqaror rivojlanishining bosh omiliga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha belgilangan strategik maqsadlarda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va mintaqalarda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) imkoniyatlaridan keng foydalanishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

An'anaviy iqtisodiyot shakllaridan raqamli iqtisodiyotga o'tish hududlarning iqtisodiy salohiyatini va ularning raqobatbardoshligini baholash yondashuvlarini tubdan o'zgartirishni talab etadi. Bugungi kunda hududlarning rivojlanish darajasi faqatgina yalpi hududiy mahsulot (YHM) hajmi yoki sanoat ishlab chiqarish

ko'rsatkichlari bilan emas, balki raqamli infratuzilmaning qanchalik rivojlangani, raqamli xizmatlar qamrovi va aholining raqamli savodxonligi kabi omillar bilan belgilanmoqda. Shu sababli, hududlarning raqamli salohiyatini to'g'ri va xolis baholash, mavjud disproportsiyalarni aniqlash hamda uning metodologik bazasini takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

2. ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Raqamli iqtisodiyot va mintaqaviy rivojlanish muammolari ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Xususan, raqamli transformatsiyani baholash va uni o'lchash bo'yicha xalqaro tajribada BMT, Yevropa Ittifoqi (DESI – Digital Economy and Society Index) hamda Xalqaro Telekommunikatsiya Ittifoqi (IDI – ICT Development Index) kabi tashkilotlarning metodologik yondashuvlari keng qo'llaniladi.

Mahalliy iqtisodchi olimlarning ishlarida ham hududiy iqtisodiyotni raqamlashtirish bosqichlari va ko'rsatkichlar tizimi o'rganilgan. Biroq, mavjud metodologik yondashuvlar ko'pincha milliy darajadagi ko'rsatkichlarga yo'naltirilgan bo'lib, alohida hududlar (viloyatlar va tumanlar) xususiyatlarini, ularning resurs imkoniyatlarini hamda raqamlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini to'liq aks ettirmaydi.

Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, mantiqiy va qiyosiy tahlil, statistik guruhlash, statistik indekslar va korrelyatsion-regression tahlil usullaridan foydalanildi. Uslubiy basis sifatida hududlarning raqamli salohiyatini ko'p omilli baholash yondashuvi tanlab olindi.

3. TAHLIL VA NATIJALAR

Hududlarning raqamli salohiyatini baholashda bir tomonlama ko'rsatkichlarga tayanish yetarli natija bermaydi. Shuning uchun tadqiqotimizda hududiy raqamli salohiyatni baholashning Integrallashgan Raqamli Salohiyat Indeksi (IRSI) modelini shakllantirish taklif etiladi. Ushbu indeks 4 ta asosiy sub-indeks (blok) birikmasidan iborat:

- **1. Raqamli infratuzilma indeksi (I_{inf}):** Yuqori tezlikdagi internet qamrovi, 4G/5G bazaviy stansiyalari zichligi, server quvvatlari.
- **2. Inson kapitali va raqamli savodxonlik indeksi (I_{ink}):** Aholining raqamli ko'nikmalari darajasi, IT sohasida kadrlar tayyorlash hajmi, raqamli savodxonlik ko'rsatkichlari.
- **3. Biznes va iqtisodiyotni raqamlashtirish indeksi (I_{biz}):** Korxonalarda ERP, CRM va bulutli texnologiyalarning joriy etilganligi, elektron tijorat ulushi.
- **4. Davlat va raqamli xizmatlar indeksi (I_{dav}):** Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (YIDXP) orqali ko'rsatiladigan xizmatlardan foydalanish darajasi.

Har bir blok bo'yicha ko'rsatkichlar standartlashtiriladi (0 dan 1 gacha bo'lgan shkalaga keltiriladi) va quyidagi formula orqali integrallashgan ko'rsatkich hisoblanadi:

$$IRSI = w1 \cdot I_{inf} + w2 \cdot I_{ink} + w3 \cdot I_{biz} + w4 \cdot I_{dav}$$

(bu yerda: $w1$, $w2$, $w3$, $w4$ – har bir blokning ekspert baholash yoki asosiy komponentlar usuli orqali aniqlangan salmoq ko'rsatkichlaridir).

Respublika hududlari kesimidagi o'rganishlar shuni ko'rsatmoqdaki, hududlar o'rtasida raqamli tengsizlik (digital divide) saqlanib qolmoqda. Poytaxt va yirik sanoat markazlarida raqamli infratuzilma hamda biznesni raqamlashtirish ko'rsatkichlari yuqori bo'lsada, chekka va qishloq hududlarida raqamli xizmatlardan foydalanish va infratuzilma darajasi nisbatan past hisoblanadi.

Baholash metodologiyasining yetarlicha takomillashmagani esa hududiy dasturlarni ishlab chiqishda real ehtiyojlarni to'g'ri rejalashtirishga to'sqinlik qilmoqda. Mavjud statistikada asosan AKT xizmatlari hajmi va abonentlar soni hisobga olinadi, lekin raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorligi va mehnat undorligiga ta'siri baholanmaydi.

4. XULOSA VA TAKLIFLAR

Raqamli iqtisodiyot sharoitida hududlar salohiyatini baholash metodologiyasini takomillashtirish mintaqalarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning muhim omilidir. O'tkazilgan tadqiqot natijalari va tahlillar asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

- **1. Ko'p omilli baholash tizimini joriy etish:** Hududlar raqamli salohiyatini baholashda faqat infratuzilma ko'rsatkichlari bilan cheklanmay, inson kapitali, biznes va davlat xizmatlarining raqamli transformatsiyasini qamrab oluvchi Integrallashgan Raqamli Salohiyat Indeksini (IRSI) amaliyotga tatbiq etish.
- **2. Statistik hisobot tizimini modernizatsiya qilish:** Davlat statistikasi organlari tomonidan hududiy raqamli iqtisodiyotga oid ko'rsatkichlar bazasini kengaytirish, xususan, kichik va o'rta biznesda raqamli texnologiyalar va elektron tijorat ulushini aks ettiruvchi statistik indikatorlarni kiritish.
- **3. Mintaqaviy raqamli tengsizlikni qisqartirish:** Baholash natijalari asosida 'raqamli rivojlanishdan orqada qolayotgan' tuman va shaharlar uchun alohida maqsadli investitsiya va infratuzilma dasturlarini ishlab chiqish.
- **4. Inson kapitalini rivojlantirish:** Hududlarda raqamli ko'nikmalarni oshirish va IT-parklar filiallari hamda raqamli texnologiyalar o'quv markazlari faoliyatini yanada kengaytirish.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi hududlarning raqamli imkoniyatlarini aniq va obyektiv baholashga, iqtisodiy resurslardan samarali foydalanishga hamda hududlararo raqamli tafovutni qisqartirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- **1.** O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi 'Raqamli O'zbekiston – 2030' strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida'gi PF-6079-son Farmoni.
- **2.** Schwab, K. (2016). The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum, Geneva.
- **3.** European Commission. (2023). Digital Economy and Society Index (DESI) Methodological note.

- 4. Gulomov, S. S., & t.b. (2019). Raqamli iqtisodiyotda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. Darslik. – T.: 'Iqtisodiyot'.
- 5. Ozodov, F. (2024). Hududiy iqtisodiyotni raqamlashtirishning nazariy-uslubiy asoslari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, №2, 45–52-b.